

Sucheni-Grabowska, Anna

"Études sur l'Histoire des Assemblées d'États", Travaux et Recherches de la Faculté de Droit et des Sciences Économiques de Paris. Série Sciences Historiques nr 8, Paris 1966 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 62/2, 327-330

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

le w obronie obleganych miast, słowem o katarach walczących o rękę. Wreszcie uwaga natury ogólniejszej. Wprawdzie Nelli nie lekceważy problematyki miejsca katarów w antagonizmach społecznych na terenie Langwedocji i zagadnienia ich stosunku do istniejącego porządku społecznego, lecz są to zagadnienia zasługujące na znacznie szersze omówienie niż to, które znaleźć można w krótkim podrozdziale „Le Catharisme face à la Féodalité” (s. 34—35). Mówiąc o dualizmie katarów, jednej z zasadniczych podstaw ich doktryny, słusznie stwierdza autor: *Le monde du Mal, c'est pour lui la Féodalité* (s. 35), ale to jest dopiero punkt wyjścia do dalszych rozważań, które nie doczekały się tu rozwinięcia.

Uwagi powyższe nie przeczą jednak opinii, że praca Nelli o życiu codziennym katarów w Langwedocji w XIII wieku jest pracą wartościową i niezwykle interesującą. Ta ostatnia cecha jest bardzo istotna, bowiem praca ukazała się w serii przeznaczonej dla szerszego ogółu czytelników. Napisana w sposób jasny i dostępny, łączy walory popularyzatorskie z wysokim poziomem naukowym, co, jak wiadomo, nie często idzie w parze.

Jak wspomniano, praca ukazała się w serii popularnej i jak wiele prac z cyklu „życie codzienne”, pozbawiona jest aparatu przypisów. Szkoda więc, że autor nie podał obszerniejszej bibliografii, zadowolając się skromnym wyborem. Warto też zaznaczyć, że uzupełnieniem recenzowanej pracy może być ostatni, trzeci zeszyt niezwykle wartościowych „Cahiers de Fanjeaux”⁵.

Stanisław Bylina

Études sur l'Histoire des Assemblées d'États, „Travaux et Recherches de la Faculté de Droit et des Sciences Économiques de Paris. Série Sciences Historiques” nr 8, Paris 1966, s. VIII, 223.*

Recenzowany tom studiów zawiera w pierwszej swej części pt. „Histoire générale des États” (s. 1—94) sześć artykułów o różnej tematyce, ogólnie obracającą się wokół problematyki dziejów ustroju i parlamentaryzmu¹, w drugiej natomiast, pt. „Le rôle financier des États en France” (s. 95—222), składa się z jedenastu szkiców, w czym trzy charakteryzują tytułowe kwestie ogólnie², gdy w ośmiu pozostałych przedstawiono szczegółowiej działalność fiskalną stanów prowincjonalnych w konkretnych regionach Francji.

Z założeń ustroju feudalnego wynikał fakt, że wasale korony wypowiadali się o koncesjach podatkowych na rzecz monarchii. Proces reintegracyjny prowincji

⁵ *Cathares en Languedoc* („Cahiers de Fanjeaux”, n° 3, Toulouse, 1968).

* Wydawnictwo stanowi zarazem t. XXIX serii: „Études Présentées à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États”. Recenzent otrzymał omawianą książkę wiosną 1970 r., co spowodowało opóźnienie recenzji.

¹ Są to: V. Cromwell, *The problem of supply in Great Britain in the nineteenth century*; W. Kienast, *Die Ursprünge des Herzogstitels in Frankreich*; N. Kisliakoff-Dumont, *La royauté et les États en Suède aux XVIIe et XVIIIe siècles*; G. I. Langmuir, *Politics and parliaments in the early thirteenth century*; J. R. Pole, *The emergence of the majority principle in the American Revolution*; D. Roughol, *Quelques aspects originaux du „Tiers État” au royaume d'Écosse*. Artykuł Nadii Dumont przybliża tu przede wszystkim uwagę czytelnika polskiego ze względu na swą problematykę i momenty skójarzeń (również przeciwstawnych) z dziejami naszego sejmu.

² C. Soule, *Le rôle des États Généraux et des Assemblées de notables dans le vote de l'impôt*, s. 95—103; książkę tegoż autora pt. *Les États Généraux de France (1302—1789)*, Heule 1968, J. Lelièvre, *Le rôle financier des Assemblées provinciales* (s. 105—115), rozpatruje działalność Stanów w okresie ich częściowej reorganizacji, w ostatnim dziesięcioleciu przed rewolucją, która wprowadzając nowy system administracyjny zdecydowała tym samym o zaniku instytucji w jej dawnych formach. Podsumowaniem ogólnym tematu zajął się F. Dumont, *Les États français et les impôts*, s. 211—222.

francuskich przebiegał, jak wiadomo, powoli i był realizowany na określonych zasadach, z których podstawową wyrażała confirmacja lokalnych praw, z czym najczęściej kojarzyła się akceptacja instytucji reprezentacji stanowej — *les États provinciaux*. We Francji zresztą, gdzie z czasem monarchia miała stanąć ponad prawem, nie tyle ważyła, sądzić można, pisana confirmacja prawa pozytywnego, ile siła zwyczaju, przekazującego jednoczonemu państwu tradycję zgromadzeń regionalnych trzech stanów. Losy tych zgromadzeń kształtowały się według różnych wariantów — mimo jednoznaczności pryncypiów ustrojowych formujących stopniowo model francuskiej monarchii absolutnej. Zależnie od potrzeb epoki oraz znaczenia danej prowincji w systemie ogólnopaństwowym, lokalne zgromadzenia stanowe przybierały różne oblicze, prezentując sobą czy to już tylko relikty struktur średniowiecznych, czy też — odwrotnie — żywotne jeszcze ośrodki wpływów miejscowej oligarchii lub patrycjatu potężnych metropolii miejskich. Kiedy indziej znowu stany prowincjonalne stawały się *sui generis* ogniwem administracji królewskiej, która chętnie się nimi wyręczała i w pewnych sytuacjach wolała się odwoływać do nich niż do bardziej dla siebie niebezpiecznych zgromadzeń Stanów Generalnych³.

R. Villers w artykule pt. „Le rôle financier des États de Normandie” (s. 125—136) omówił problematykę tytułową zamykając ją w datach 1315—1657, z których pierwsza oznacza rok wydania karty praw dla Normandii, zawierającej m.in. zobowiązanie Korony do nienakładania ciężarów podatkowych — poza wypadkami oczywistej i pilnej potrzeby. Dyskusje toczone nad zasadnością opodatkowania na forum Stanów bywały w pewnej mierze skuteczne do końca XV w., kiedy to królowie brali pod uwagę treść prefensji i żądań zadeklarowanych w stanowych *cahiers de doléances*. Od XVI w. *cahiers* traciły coraz bardziej na znaczeniu i monarchowie przechodzili nad nimi do porządku dziennego. Jednakże na przestrzeni XVI stulecia historyk może jeszcze odnotować żywą aktywność Stanów walczących odważnie o wznowienie confirmacji miejscowych praw i opierających się wygórowanym postulatami podatkowym monarchii. Rządy natomiast Henryka IV (1589—1610) rozpoczęły okres wyraźnej dekadencji Stanów normandzkich, których monarcha ten w ogóle nie zwoływał⁴. Za Ludwika XIII (1610—1643) gestię przejawianą przez Stany poświadczają jeszcze zachowane *cahiers*. Rok 1657, w którym odbyło się ostatnie zgromadzenie Stanów, wyznacza zarazem kres ich egzystencji historycznej. Szczególnie istotne wydaje się wszakże podkreślenie przez autora znaczenia, jakie dla kształtowania się świadomości politycznej mieszkańców Normandii posiadała instytucja ich lokalnych Stanów, utwierdzająca społeczeństwo w przekonaniu o istnieniu pewnego, choć mocno ograniczonego, limitu praw i gestii obywatelskich.

Juliette M. Turlan opracowała szkic pt. „Le rôle des États de Bretagne en matière d'imposition” (s. 137—147). Bretania powróciła do Korony francuskiej późno: praktycznie wraz z mariażem księżniczki Anny i Karola VIII (1491), prawnie — dopiero poprzez unię z 1532 r. Instytucja Stanów prowincjonalnych, wykształcona co najpóźniej od końca XIV w., zdążyła więc okrzepnąć, co nie było bez znaczenia w momencie połączenia się Bretanii z Francją: edykt 1532 r. gwarantował nienaruszalność przywilejów prowincji i jej autonomię finansową. Stany bretońskie aż do 1695 r. starały się energicznie bronić przeciw narzucanym przez

³ Ze względu na brak statusu prawnego Stanów Generalnych panujący nie był zobowiązany od ich powoływania. Natomiast taki obowiązek ciążył na nim formalnie w stosunku do Stanów prowincjonalnych, jeżeli to zapewniały odpowiednio przywileje.

⁴ Henryk IV był ogólnie przeciwnikiem zgromadzeń Stanów prowincjonalnych, co wynikało z założeń jego polityki, zwalczającej przejawy decentralizacji ustroju. Przyczynił się on wydatnie do dekadencji instytucji (G. Zeller, *Les institutions de la France au XVIe siècle*, Paris 1948, s. 69).

monarchię podatkom. Wśród ciężkich zmagania pomiędzy monarchią a Stanami osiągała Bretania korzyści praktyczne, ponosiła bowiem najczęściej mniejsze ciężary fiskalne niż inne dzielnice Francji. Jednakże dystrybucja tych ciężarów, stanowiąca kompetencję Stanów, stawała się stopniowo na przestrzeni XVII w. coraz bardziej uciążliwa dla ogółu mieszkańców, w miarę tego, jak przodującą w Stanach rolę zaczęła odgrywać szlachta kosztem odsunięcia od czynnego w nich udziału stanu trzeciego. Ostatni etap chronologiczny działalności Stanów bretońskich (1695—1789) obrazuje zasadnicze przemiany w życiu instytucji: Stany przeobraziły się wówczas zdecydowanie w powolne narzędzie usług na rzecz rządu królewskiego.

Nierównomierny rozdział podatków dawał się zaobserwować i w innych regionach Francji — wszędzie tam, gdzie dwa pierwsze stany uzyskiwały przewagę nad trzecim. W pierwszym ćwierćwieczu XVII w. widownią ostrego konfliktu rozgorzałego w tym przedmiocie stał się Delfinat; kler i szlachta przerzucały tu z reguły całość niemal ciężarów fiskalnych na stan trzeci (J. P. B. Brancourt, „Les États de Provence et du Dauphiné et l'imposition”, s. 171—177). To istotne zagadnienie stara się ująć syntetycznie F. Dumont „Les États français et les impôts”, s. 217—218), podkreślając niebezpieczeństwo majoryzacji stanu trzeciego przez dwa pierwsze, czemu jednakże zapobiegał zazwyczaj system wspólnego głosowania trzech stanów (np. Bretania, Prowansja); stan trzeci zdobywał się wtedy z reguły na skuteczną opozycję w imię obrony swych interesów. Przy wotowaniu odrębnym poszczególnych stanów sprawa komplikowała się, ale np. w Burgundii istniały zastrzeżenia, by w kwestiach opodatkowania respektować głos stanu trzeciego (zgodne wota w tej materii stanów pierwszego i drugiego nie wystarczały dla powzięcia odnośnej uchwały). Niewątpliwie rozstrzygały tu przede wszystkim względy praktyczne: lokalna pozycja stanu trzeciego. Tak więc np. w Langwedocji powstanie tej instytucji i jej znaczna aktywność w ciągu XV i jeszcze w XVI w. były jak najściślej związane z inicjatywą i przewodnią rolą tamtejszych miast, jaką zdobyły sobie one w miarę postępującego rozwoju instytucji zgromadzeń stanowych, którymi kler i szlachta mało się interesowały. Langwedocja opierała się wielokrotnie królewskim postulatом podatkowym i Karol VII (1422—1461) próbował uniezależnić się od Stanów odbierając im gestię pobierania podatków. W tym celu zaprowadził w 1444 r. własną administrację fiskalną; eksperyment ten nie zdał wszakże egzaminu, gdyż współdziałanie lokalnych czynników z urzędnikami królewskimi okazywało się nieodpowne, z czego z kolei wynikała konieczność zwoływania w dalszym ciągu częstych sesji Stanów. Ludwik XI (1461—1483) częstotliwość tę ograniczył, zamieniając podatek doroczny na uchwalany co dwa lub trzy lata. Z początkiem XVI stulecia Langwedocja broniła się jeszcze wytrwale przed dodatkowymi świadczeniami, narzucanymi sobie ze strony królowej Anny Bretońskiej z tytułu posiadanej tu przez nią oprawy. Spory w tej kwestii toczyły się przed radą królewską oraz Izbą Obrachunkową (*Chambre des Comptes*). Równocześnie Langwedocja zabiegała o podniesienie rangi parlamentu Tuluzy i o ogólną moderację lokalnych instytucji. Jednakże wszystkie te inicjatywy nie uchroniły ambitnej prowincji od regresji organów jej reprezentacji stanowej. Pod koniec wieków średnich instytucja wbrew intencjom społeczeństwa, poczęła się przekształcać stopniowo w ogniwo państwowej administracji lokalnej, którym też ostatecznie się stała⁵.

Szczególnie interesującą pozycję stanowi w omawianym tomie analityczny artykuł J. L. G a y'a pt. „Fiscalité royale et États Généraux de Bourgogne 1477—

⁵ W omówieniu powyższym wykorzystano gruntowne studium: H. Gilles, *Les États de Languedoc au XVe siècle*, Toulouse 1965. Tenże autor opracował w recenzowanym tomie krótki szkic pt.: *Les États de Languedoc et l'imposition* (s. 115 n.).

1589", (s. 179—210). Daty tytułowe dotyczą dwu istotnych wydarzeń: powrotu Burgundii do Korony francuskiej oraz edyktu królewskiego anulującego uprzywilejowania fiskalne prowincji, zastrzeżone dokumentem inkorporacyjnym Ludwika XI wraz z innymi lokalnymi uprawnieniami w zakresie administracji i sądownictwa. Autor przeprowadził w swym wykładzie istotne rozróżnienie kwestii, które przy uproszczonym widzeniu rzeczy bywają często sprowadzane do wspólnego mianownika. Odrębnie więc została potraktowana sprawa wydatnego wzrostu obciążeń podatkowych w ciągu XVI w. oraz przemian funkcji monarchii przechodzącej w następstwie właściwego Francji ówczesnej procesu dziejowego na pozycje absolutyzmu. Fakt, że Burgundia brała na siebie w XVI w. ogromne świadczenia fiskalne, nie był jeszcze generalnie wykładnikiem uległości wobec tronu. Zdecydowały tu okoliczności faktyczne: pograniczne usytuowanie prowincji i mocniej niż w innych regionach Francji występujący konflikt dwu koegzystujących wyznań. To uzasadniało nakłady na obronność również lokalnymi racjami samoobrony. Jednakże z czasem tak dotkliwie poczęły się dawać ludności we znaki ustawicznie wzrastające podatki i wprowadzanie nowych obciążeń fiskalnych, że powodowało to protesty, którym dobitny wyraz dawały *doléances*. Spory zakończyły się zwycięstwem monarchii. Ordonans z 1589 r. zarządził, aby na przyszłość stany Burgundii ponosiły takie same ciężary podatkowe, jak i inne prowincje Francji.

Finansową działalność Stanów prowincjonalnych, wypowiadającą się ogólnie w dziedzinach uchwalania, ściągania i administrowania podatkami, uznaje za zwyczaj historiografia francuska za rację bytu tej instytucji (s. 125, 155, 157, 171). F. Dumont zwraca wszakże uwagę i na inne przejawy aktywności Stanów, świadczące o ich ingerencji w politykę państwa. Tak więc zdarzało się, że zgromadzenia prowincjonalne Stanów zabierały głos w kwestiach składu rady królewskiej, organizacji regencji, reform ustrojowych i skarbowych (np. restytucja domeny tronowej, likwidacja systemu apanaży), czy wreszcie — zatargów na tle wyznaniowym. Nie ujmując znaczenia pryncypialnej dla bytu Stanów problematyce fiskalnej podnosi F. Dumont, iż zadaniem instytucji było także wypracowywanie form współpracy władcy z poddanymi. W pewnych sytuacjach współpraca ta mogła doprowadzić do momentów redukcji przewagi monarchii na rzecz przedstawicieli społeczeństwa (s. 210 nn.). Te momenty wydają się zbyt słabo uwytłumione w całości tomu, gdzie z nadmierną chyba jednostronnością eksponuje się aspekty fiskalne.

F. Dumont jest również autorem szkicu pt. „*Les États particuliers du Centre de la France et l'impôt*” (s. 149—154), przedstawiającego zagadnienie tytułowe przy wykazaniu analogii i różnicowań zachodzących w systemie uchwalania oraz administrowania podatkami w regionach centralnych kraju gdzie występowały dobitnie tradycje regionalnych odrębności.

Omawiany zbiór szkiców poświęconych gestii fiskalnej Stanów prowincjonalnych stanowi wydawnictwo godne uwagi w aspekcie konstrukcyjnym. Wszystkie prawie artykuły są związane a jednocześnie zdecydowanie zarysowują przed czytelnikiem tytułową problematykę. Dzięki temu, że zasięg geograficzny poszczególnych artykułów sumuje się na obraz ogólny Francji⁶, zapoznanie się z książką stanowi dla czytelnika dużą korzyść.

Anna Sucheni-Grabowska

⁶ Poza wzmiankowanymi w recenzji artykułami tom zawiera jeszcze szkice: Ch. E. Claeys, *Le rôle des États provinciaux du Nord de la France en matière d'imposition* (s. 117—124); A. Vandenbossche, *Les États Pyrénéens et l'impôt* (s. 157—169).